

Прим. др Милан Марковић

За сахрањивање или спаљивање мртвих?

Још и данас, после многих истраживања и препирки остаје дилема присутна да ли је правилније сахрањивање или спаљивање мртвих. Опредељивање присталица за један или други начин било је у великој зависности од њиховог глобалног познавања или непознавања многих објективних чињеница, или пак од њиховог погрешног мишљења. То је и нас нагнало да са своје стране приђемо испитивању овог сложеног проблема и да га осветлимо у границама објективне науке, философије и религије уједно. Јер, само кроз призму таквих осветљавања морамо посматрати целокупну суштину те ствари, ако бисмо хтели да се правилно определимо у овом избору.

Посматрајући кроз историју далеко уназад, налазимо да се од давнина код разних народа примењивало како спаљивање мртвих, тако и њихово сахрањивање. Начин поступка са мртвима зависио је често од многих стихијских ситуација, као што су били ратови, праћени масовним епидемијама; суше и глад широких размера. У таквим приликама морало се прибегавати спаљивању.

Извесни народи су према приликама мењали ове обичаје. Тако су Грци педест векова пре Христа, према историјским подацима, увек сахрањивали умрле. После ове епохе долазило је према личном нахођењу и до определења за спаљивање, што је представљало изузетак. Римљани за време честих ратовања, од почетка хришћанске епохе, читава четири века прибегавали су спаљивању мртвих. Индија и до данас, већ вековима врши спаљивање мртвих, јер у њој су то диктирали познати разлози: религијска убеђења, масовне епидемије, сиромаштво и неодржавање неопходне хигијене. Интересантна је чињеница да су Кинези, супротно Индусима једино сахрањивали, а имали су у својој далекој прошлости преко три хиљаде година високу културу, у време када су многи народи били у погледу цивилизације и културе далеко иза њих. Ову чињеницу не треба пренебрегнути. Ту није био главни мотив „сирота религија“, јер су Индуси и Кинези имали заједничку будистичку веру. Ни Јевреји нису спаљивали своје мртве, већ су их сахрањивали у ковчезима. Хришћани су од самог почетка сахрањивали своје мртве са највећим пијететом, а спаљивање је сматрано као пагански обичај.

У наше доба у разним европским државама настаје тзв. „научни“ покрет са својим удружењима за пропаганду спаљивања мртвих, који користи изјаве појединих медицинских пропагатора да је спа-

љивање хигијенскије. Међутим, њихови аргументи показали су се нетачним и погрешно су тумачени. Ово њихово тврђење заснивало се на изјави да се вода, која пролази испод гробова оних мртвих који су помрли од инфективних болести — као што су трбушни тифус, колера, инфективна жутица, туберкулоза и друге — заражује таквим клицама и преноси их даље у водене токове све до река. Међутим, доказано је многим стручним испитивањима од иностраних и наших најеминентнијих научника, стручњака за хигијену, да је такво преношење инфекције воде немогуће, јер сама земља филтрира воду потпуно већ кроз пет до шест метара од гроба. На том принципу филтрирање воде, уопште, употребљавају се и уграђени песковити филтрови код извора за пијаћу воду, који је пречишћавају и оспособљавају за употребу без икакве опасности од инфекције. У ствари може да дође до загађивања пијаће воде на рекама и после ових исправних природних филтрова, ако се у њих успут бацају многи заражени отпаци, као што су угинуле животиње, прање зараженог болесничког рубља и многи други фабрички отпаци са разним отровима, опасним по човеково здравље. Ту лежи права и велика опасност, а не у претпостављеним, недоказаним гробљанским водама.

Због овог постоје законска правила по којима се изграђују и одржавају гробља у целом свету, те, разуме се, и код нас. Пре свега, постоје прописи у погледу одређивања места и особине терена; место за гробља мора бити изабрано на границама периферије града, по могућству узвишеније од њега. Терен не сме да буде порозан, кречњав итд. Такви услови онемогућавају претпостављено протицање воде испод гробова. А што је главно, таква вода би филтрирањем кроз овакав, по законским прописима изабран терен, била очишћена од штетних органских честица и заразних клица већ кроз неколико метара. У законским прописима се чак одобрава да гроб може да се постави и на двадесет и пет метара до постојећег бунара, из којег се употребљава пијаћа вода, јер кроз ту удаљеност свака вода би била филтрирана са потпуном сигурношћу. Такво законско одобрење је дато на основу стручних испитивања, која су потврдила ову чињеницу, на којој је постављен и принцип остваривања водовода за снабдевање градова безопасном пијаћом водом. Постављањем песковитих филтрова на одређеним изворима или рекама, по утврђеним прописима, добија се исправна пијаћа вода, што је доказано чешћим бактериолошким контролама.

Пропагатори кремирања мртвих упорно указују на опасности од загађивања земље, али истовремено упорно прећуткују незгоде и опасности које може да изазове кремација. Дешава се да дим из крематоријумских пећи допире до околних кућа и станова; улази у просторије у којима живе људи. Тај дим је врло непријатан и квару атмосферу својим смрадом и састојцима штетним по људско здравље. Шта више, није искључена ни могућност да у њему могу да постоје и поједине врсте живих кужних клица, отпорних на високе температуре, поготово вирусни. Знамо да се због тога нарочито у болницама цивилизованог света, бацају игле за инјекције већ после прве употребе без изузетка, иако дотични болесници нису одавали знаке инфективног вирусног обољења, јер се клиничким искуством

опажало да су и поред обављене стерилизације такве игле могле да пренесу вирусно обољење јетре. Према томе, не би се могло тврдити без веома прецизне, ни мало лаке провере, да у диму из крематоријума нема клица или вируса опасних по здравље живих. Али овај дим је већ сам по себи штетан и својом отровношћу пре свега за дисајни систем, јер може да изазове разна обољења органа за дисање. Ово је важно истаћи данас када је у свим земљама цивилизованог света дат панични аларм за заштиту и спасавање већ загађене атмосфере.

Из напред изложеног јасно је да су све претпостављене опасности од сахрањивања мртвих не само претеране, него, објективно анализирани, нису уопште ни доказане. То значи да спаљивање мртвих из хигијенских разлога отпада.

У следећим редовима навешћемо друге разлоге који говоре за одбацивање спаљивања мртвих, а у прилог класичном сахрањивању. Изнад свега треба се осврнути на суштину и однос између живота и смрти, нарочито са интегралног становишта науке, философије и религије.

Поставимо најпре питање: шта је индивидуално биће? Оно је пре свега духовно-телесно, виталне природе, једним именом душа (психа), по пореклу из божанског извора. Она је неуништива, вечна, нематеријална. Она има своје циљеве, своју улогу у склопу Божијег стварања васељене, где је „вечити путник“, према налогу Бога Творца, апсолутног ума. Њено физичко тело је њом оживљено и одржава се према психофизичким законима прапочетног Божијег промисла. Душа, према овим неумитним законима, одржава се у овоземаљском животу, који се креће и развија у физичко-хемијском домену. Зато је душа деловала на своје психофизичко тело да може да се одржава и испуњава своје овоземаљске циљеве у складу са вечним моралним законима.

Састав живог психофизичког тела садржан је у безбројним сићушним живим ћелијама, видљивим искључиво под микроскопом распоређеним у разним органима за своје специфичне улоге, који сви скупа делују синергично у хармоничном склопу, што чини живот и здравље у целини. Постепеним губљењем ове хармоничности или њеним наглим прекидом насталим из разних узрока, наступа клиничка смрт бића. Настаје растављање душе од тела, која одлази у небеске сфере, у своју праву постојбину, у духовно царство. Без ње остаје тело, чије ћелије не умиру истовремено, већ постепено гасећи се, још могу да живе извесно време, свака својим локалним животом, постепеним одумирањем и разлагањем на хемијска органска једињења и даље на елементарне честице. Тек тада настаје општа и потпуна смрт тела, назавног леш.

Француски физиолог Дастр, професор на Сорбони у Паризу, у својој књизи „Живот и смрт“ у погледу постепеног локалног одумирања ћелија излаже веома пластично цео овај поступак. Он каже: „Непосредно после званичне лекарске констатације смрти нокти дотичног наставиће и даље да расту и његова коса да расте, његови мишићи сачуваће моћ да се грче; сваки орган, свако ткиво, сваки

елемент (односно ћелија, прим. прев.) ствараће отпор продужен мање-више настајању смрти”. Даље: „Пошто званични лекар изјави да је таква и таква личност умрла, то је само прогноза. Колико посебних ћелија још живе и биле би способне да се поново роде у овом лешу, који је пред његовим очима. О томе се тада лекар не пита. Међутим, у организму има много ћелија које још живе.”

За време студија физиологије на медицинском факултету безброј студената, на пример, виде срце жабе, изоловано од њеног тела, како куца правилно као и за време живота у телу, док експериментално кроз њега протиче комбиновани физиолошки раствор. А Дастр у својој књизи „Живот и смрт” износи још интересантнији пример са експериментом руског физиолога Кулиабка, који је постигао да срце функционише и куца са истом правилношћу као живо срце у самом човеку, осамнаест часова после констатације његове смрти.

Смрт није ништа мање мистериозна од живота. Конфуције, велики кинески филозоф и оснивач религије у којој је морал уздигнут до идеала, пре више од двадесет и пет векова казао је: „Кад се не познаје живот, како би се могла познавати смрт?” Смрт је била проучавана у стара времена кроз религије, филозофије, науке и уметност. У старих Грка тим питањем су се бавили Платон и Аристотел, али ми не можемо да се овде упуштамо у све те старе списе о смрти и њеним узроцима.

Пред мистеријом живота и смрти морамо се зауставити и замислити са дужим пијететом. Горе поменуће чињенице захтевају од нас да их узмемо у обзир и при избору у последњој нашој дужности према умрлима, којих ћемо се целог живота сећати и питати се да ли смо им се најправилније одужили. Пред чињеницом да се после непосредне индивидуалне клиничке смрти продужава локални постепени живот ћелија тела, морамо се запитати шта се дешава и у каквом је стању привремено умрли пред спаљивање, јер општа смрт још не постоји. Тај постојећи такозвани вегетативни живот безбројних ћелија у којима је престала узајамна повезаност, без синергије свих органа, још садржи у њиховој виталности њихову живу силу; она још увек није само физичко-хемијске природе, као што није била ни за време живота тела, иако сада постепено изумире. Какав отпор даје то постепено умируће тело огњу у који је бачено? Зашто се пресавија свом горњом половином тела унапред нагло, као да би хтело да скочи и побегне? Какве се још сензације у њему пробуде пред тим изненадним инсултом страшне оштрине ватре? Ми то не знамо. Сва „објективна” тумачења остају празна. Само бисмо их могли знати да смо били у таквом положају лично. Али то бисмо понели у гроб као тајну. То је најстрашнија сурова тајна приликом спаљивања. А то је потпуно довољан разлог да се спаљивање мртвих напусти.

„Смрт је стварна само кад је настала потпуна смрт свих ћелија” (Дастр).

Осврнимо се овде и на једну чињеницу привидне смрти, која се не ретко дешава. Њу износимо више ради питања после ког вре-

мена треба умрлог пренети у капелу после званично констатоване смрти? Имамо у виду случајеве обамрлог, привидно умрлог. У својој књизи „Преурањене смрти“ Гистав ле Бон, чувени професор париског „Колеж де Франс“а изнео је разне случајеве обамрлости, то јест, привидно умрлих, званично проглашених за дефинитивно умрле, који су се пробудили у својим гробовима. Приликом прекопавања старог гробља у Паризу они су били нађени са промењеним положајем у сандуку, чак и потпуно преокренути. И многи други народи су имали таква искуства. Напоменућемо овде и шта се десило са нашим познатим професором Универзитета др Јовановићем — Батутом приликом његове смрти у стану у Београду. При крају његовог живота, у дубокој старости, на једном је пао у дубоку кому. Био је не само у бесвести, већ је одавао и друге знаке умрлог, као што су престанак пулса и дисања, без срчаних тонова итд. Одмах је био позван од стране укућана др Кениг, тадашњи реномирани интерниста који је становао у истој згради. Приликом његовог детаљног прегледа констатовао је несумњиву смрт не нашавши ни један знак живота. По тадашњем обичају његови пријатељи чували су „мртвог“ професора целе ноћи, следећег дана и још једну ноћ. За све то време је и даље изгледао да је мртав. Затим пријатељи, који су крај одра се дели, наједном приметише да лице „покојника“ почиње постепено да се црвени и да бива топлије уз неприметне покрете. Изненађени, брзо су позвали из стана др Кенига, који је одмах дошао. Осим ових описаних знакова он је открио и друге знаке пробуженог живота; повратак рада срца и слабог дисања. Др Јовановић-Батут је живео још два дана. Тек после тога је неповратно умро.

Чињеницу привидне смрти треба имати на уму. Овде је износимо да бисмо упозорили да је неопходно оставити сваког умрлог свих четрдесет осам часова од званичне констатације смрти од стране надлежног лекара. Јер често се дешава да породица убрзава час погребна пре тог времена, независно од тога да ли ће бити сахрањен у гробу или спаљен.

Често се каже да „тело није ништа друго до одећа душе“! У ствари није само то. Та „одећа душе“ јесте једна грандиозна творевина, створена по врховним божанским законима у служби сваког живог бића. Она је заступљена не само у кожи, већ у свим органима који синхроно функционишу за рад, одбрану и опстанак у једној јединственој хармонији. Откривење те хармоније доводи сваког озбиљног научника, интегралног посматрача, до екстазе, запрепашћења и дивљења стваралачком уму апсолутног и интелигибилног Бога-Творца, чија творевина иде свом вечном циљу. Зато подвести ову величанствену структуру само под сиромашни појам и речи „одећа душе“, није ни мало свеобухватно. Та „одећа“ је пре свега живи велики инструмент душе, живи апарат уобличаван од ње у току развитка, и то не искључиво физичко-хемијским процесима без икакве идеје водиље. Душу је створио Бог и у њој се отсликава њен творац. Треба се увек сећати Волтерових речи: „Кад год видим часовник увек видим часовничара“. Тело као живи инструмент, као живи апарат душе (неадекватно назван њеном одећом) ствара се још од прве оплођене ћелије, од зачећа, па кроз цео ембрионални развитак,

а одржава се до краја живота. Кад наступи одвајање душе од тела, остаје само леш, али тек после тоталног изумирања и последње још живе ћелије.

Поједини научници, међутим, посматрајући те процесе једнострано кроз микроскоп и хемијску реторту, не могу у њима да виде идеју водиљу. Из тог разлога ништа није жалосније и недопустивије од разног експериментисања „гордих“ експериментатора у биолошким лабораторијама, којим се деформише права природа. Такви су на пример, опити са пресађивањем пилеће главе са једног пилета на друго, или пресађивањем срца са једног човека на другог итд. То у природи не постоји и такви експерименти скрнавe, обесвећују саму природу, ништа не доказују, сем да су одбачени баш по законима природе. Али такви учени доктори не могу то да увиде, јер су једнострано у свом знању; одбацују друге дисциплине, философију и религију без којих се не може докучити вечна тајна живота. Овде је нарочито применива стара латинска изрека: „Чувај се човека само једне књиге.”

Ембрионални развитак од зачећа до свог завршног развијања, као што знамо, траје девет месеци. После тога долази порођај, а затим даље развијање детета до зрелог доба још око двадесет и пет година. За све то време ствара се постепено његова жива телесна зграда, црпећи и сређујући све елементе из земље, према првобитном Божијем стваралачком плану, у ком учествује душа са својим когнитивним особинама и моћима.

Исто тако и природно постепено изумирање тела, после напуштања душе у часу клиничке смрти, наступа кроз дуго време постепеним умирањем сваке ћелије тела. Оне се не предају одмах општој смрти, већ одређеном хемијском процесу у лаганом ритму, који траје више година у једном можда несвесном али још живом стању. Тај ритам рабања и његове одређене еволуције у живом стању бића у целини у органском споју душе и тела, и овог посмртног — јесте нормални природни процес. Није потребно, сматрамо чак да је недопуштено да се исти процес човековом вољом уништава спаљивањем. Много што шта човекова памет о томе не зна. Зато је увек у свим стварима најбољи став поштовање природног тока.

Дакле, у стању после непосредне смрти бића, које је оставила душа, као што смо рекли, још нису умрле све ћелије тела. Остају многе чињенице за које не знамо. То не смемо пренебрегнути. Важно је не заборавити да на дан клиничке смрти нису одмах постале и све ћелије тела угашене, мртве. Свака од њих наставља свој локални живот самостално, независно једна од друге. Тај даљи процес је тих и тајанствен.

Кремација је не само неприродан начин и поступак са мртвицама, већ и штетан, тако да га не би требало примењивати, сем у изузетним случајевима. За сахрањивање покојника у гробовима, поред наведених објективних разлога, има и других, субјективних, који су и те како важни.

Пре свега пијетет према мртвима, чије почивање у гробу одржава духовну блискост са њиховим породицама. Обилазак гробова

ублажава разумљиву тугу за умрлима и ствара благотворену сету. А црквени обреди посвећени покојницима, опело и помен, са молитвама и духовном музиком, стварају тихо узбуђење и осећање да душа са рајских висина све то прима благонаклоно у чистој радости. У том часу душе гледају оданде на нас са уздрхталом љубављу, знајући да ћемо и ми сви једног дана, промисаоним редом, бити горе. Непрекинути круг неба и земље открива нам се у таквим часовима. То нам доноси мир души, наду у трајну вредност свеопштег живота, бесконачног и безвременог.

Свако гробље у културном свету захтева и своје естетско остварење. Оно је и историјски споменик наших предака и морална подршка наступајућим генерацијама. Оно је и место где се постављају уметнички вајарски споменици, из којих често говоре немо али мисаоно и осећајно многе велике ствари. Гробља стварају позитивну меланхолију код посетилаца, док ходају широким стазама под високим разгранатим дрвећем и цвећем у тишини која и сама говори много. Јер мир је потребан свакој човековој души. Само је у миру дубоко, племенито стварање које краси људско биће. Из њега извире и у њему се пречишћава од свих дневних ужаса у немирној јурњави за разним фатаморганама. И док на гробљу шуми грање занесеног дрвећа над сновима мртвих, дотле се у душама живих полако збива неко преображење. Зато Хришћанска црква, Црква вечна, непобитно заступа и брани ову своју врховну, свеобухватну дужност према покојницима, и чува је у величанственој лепоти.

Приклонимо се нашој Православној цркви, која слави Бога Оца и Његовог Сина, Исуса Христа, и Духа Светога. Останимо у пуној оданости са њима у сваком нашем животном чину — и по смрти. Само тако, слушајући њене вечне духовне законе, нећемо никад и ни у чему погрешити у овоземаљском животу, него ћемо уживати у правој срећи кроз Добро, Љубав и Лепоту.

Summary

Dr. Milan Markovich

FOR BURIAL OR CREMATION OF THE DEAD

The author deals with the problem of burial and cremation of the dead, which has existed throughout the centuries. He especially considers this matter from the viewpoint of the science, philosophy and religion. Both ways have been applied from times immemorial in different countries and under different circumstances, as war situations, revolutions, epidemics, famine and drought. Such circumstances chiefly imposed the cremation. But under normal circumstances burial has been mostly applied. However, there is much propagation pursued by various associations towards cremation nowadays, claiming that this way is »more hygienic«. The author combats all their argumentation, showing that it is groundless. The author especially treats some psycho-biological facts, which oppose the cremation.

The interment has also some subjective reasons. First of all, the reverence of the dead. Visiting of the graves alleviates the sorrow and creates celestial mood. The Church rites bring about feeling that the soul on the heavenly heights accepts everything graciously.